

O'ZBEKISTONDA MASOFAVIY TA'LIM SHAKLINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ISTIQBOLLARI

Zarmasov Elbek

TATU Masofaviy ta'lim markazi dekan o'rin bosari.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20580998>

Annotatsiya. Ushbu ilmiy tezisda O'zbekiston Respublikasida masofaviy ta'lim shaklining paydo bo'lishi, shakllanishi va evolyutsion rivojlanish bosqichlari tizimli ravishda tahlil qilingan. Tadqiqotda masofaviy ta'limning 1990-yillardagi dastlabki sirtqi va an'anaviy shakllaridan boshlab, bugungi kundagi (2026-yil) sun'iy intellekt, raqamli proktoring va virtual laboratoriyalarga asoslangan zamonaviy ekotizimgacha bo'lgan davri 5 ta asosiy bosqichga bo'lib o'rganilgan. Shuningdek, sohadagi me'yoriy-huquqiy asoslar, xususan, oliy ta'limda masofaviy o'qitishni qonuniy joriy etish etish masalalari yoritilgan. Maqola yakunida tizimdagi mavjud metodik, texnik muammolar tahlil qilinib, O'zbekistonni mintaqaviy raqamli ta'lim xabiga (hub) aylantirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: Masofaviy ta'lim, raqamli transformatsiya, E-learning, LMS Moodle, pandemiya, sun'iy intellekt, proktoring, EdTech, raqamli infratuzilma.

Bugungi globallashtirish va shiddatli raqamlashtirish davrida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish har bir davlatning strategik ustuvor vazifasiga aylandi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) shiddatli taraqqiyoti an'anaviy ta'lim paradigmatlarini qayta ko'rib chiqishni va moslashuvchan, ochiq hamda doimiy ta'lim modelini - **masofaviy ta'limni** joriy etishni taqozo etdi.

O'zbekistonda ham masofaviy ta'lim mustaqillik yillaridan boshlab bosqichma-bosqich shakllanib kelayotgan dolzarb yo'nalishlardan biridir. Ayniqsa, so'nggi yillarda qabul qilingan davlat dasturlari, "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi va oliy ta'lim tizimidagi islohotlar ushbu sohada o'zgarishlarga kuchli turtki berdi.

Ushbu ilmiy tezisda O'zbekiston Respublikasida masofaviy ta'lim shaklining paydo bo'lishi, uning evolyutsion rivojlanish bosqichlari, hozirgi holati va kelajakdagi istiqbollari tizimli tahlil qilinadi.

1-bosqich: Dastlabki urinishlar va "Sirtqi ta'lim" tushunchasi (1990-2010 yillar)

O'zbekistonda masofaviy ta'limning ildizlari an'anaviy sirtqi va kechki ta'lim shakllariga borib taqaladi. Biroq texnologik ma'noda dastlabki qadamlar asosan 1990-yillarning oxiri va 2000-yillarning boshlariga to'g'ri keladi.

- **Pochta va bosma materiallar davri:** Dastlab masofaviy ta'lim elementlari talabalarga bosma o'quv adabiyotlari va topshiriqlarni pochta yoki bevosita uchrashuvlar orqali yetkazish bilan cheklangan.
- **Kompyuterlashtirishning boshlanishi:** 1997-yilda qabul qilingan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ta'lim jarayoniga yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish vazifasini qo'ydi.
- **Lokal tarmoqlar:** 2000-yillarning o'rtalarida oliy ta'lim muassasalarida (OTM) elektron kutubxonalar va lokal tarmoqlar tashkil etila boshlandi. Ma'ruzalar matni CD-disklarga yozilib, sirtqi bo'lim talabalariga tarqatilgan.

Ushbu bosqich asosan masofaviy ta'limning **konseptual asoslarini yaratish** va infratuzilmaning ilk poydevorini qo'yish davri hisoblanadi. Unda to'liq ma'nodagi onlayn interaktivlik mavjud emas edi.

2-bosqich: Elektron ta'lim (E-learning) poydevorining qurilishi (2011-2019 yillar)

Bu davrda internet tezligining oshishi va kompyuter savodxonligining yuksalishi natijasida ta'lim muassasalari interaktiv platformalarga o'ta boshladi.

- **ZiyoNET tarmog'ining rivojlanishi:** Ta'lim portallari va milliy resurslar bazasi yaratildi. Maktablar va oliygohlar yagona tarmoqqa bosqichma-bosqich ulanib bordi.
- **Moodle tizimining kirib kelishi:** Ko'plab oliy ta'lim muassasalari masofaviy o'qitish va nazorat o'tkazish uchun "Moodle" va shunga o'xshash LMS (Learning Management System - Ta'limni boshqarish tizimlari) platformalarini sinovdan o'tkaza boshladi.
- **Huquqiy asoslar:** O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari bilan masofaviy ta'lim orqali malaka oshirish tizimlari (masalan, xalq ta'limi va oliy ta'lim pedagoglari uchun) qisman yo'lga qo'yildi.

Biroq, ushbu bosqichda masofaviy ta'lim asosan kunduzgi o'quv shakliga yordamchi (blended learning - aralash ta'lim) vosita sifatida qaraldi. To'liq masofaviy diplom berish yoki masofaviy yo'nalishlar ochish amaliyotda ommalashmagan edi.

3-bosqich: Pandemiya va majburiy raqamli transformatsiya (2020-2021 yillar)

2020-yilda boshlangan global COVID-19 pandemiyasi O'zbekiston ta'lim tizimi uchun jiddiy sinov va ayni paytda masofaviy ta'limning keskin sakrash davri bo'ldi.

- **Televizion darslar loyihasi:** Maktab o'quvchilari uchun Milliy teleradiokompaniya bilan hamkorlikda "Onlayn maktab" (Online-maktab) loyihasi ishga tushirildi. Qisqa muddatda minglab video-darslar suratga olindi.
- **Yagona platformalar:** Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan barcha oliygohlar uchun masofaviy ta'lim platformalari (dist.edu.uz) birlashtirildi. Zoom, Telegram, Google Meet kabi vositalar asosiy muloqot kanaliga aylandi.
- **Kamchiliklar va saboqlar:** Raqamli tengsizlik (hududlarda internet sifatining pastligi), professor-o'qituvchilarning onlayn dars o'tish ko'nikmalari yetishmasligi va talabalarni masofadan baholashning shaffof tizimi yo'qligi kabi muammolar yuzaga chiqdi.

Ushbu davr o'zbek ta'lim tizimini **"majburiy va tezlashtirilgan" raqamlashtirish** bosqichi bo'lib, masofaviy ta'limning afzalliklari va cheklovlarini yaqqol ko'rsatib berdi.

4-bosqich: Institutsionallashtirish va qonuniy tan olinish (2022-2025 yillar)

Pandemiya davridan so'ng davlat masofaviy ta'limni favqulodda holat vositasi emas, balki ta'limning mustaqil va teng huquqli shakli sifatida qabul qildi.

Tarixiy burilish: 2022-yil 3-oktabrdagi Vazirlar Mahkamasining 559-sonli qarori bilan O'zbekistonda oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'lim shaklini joriy etish tartibi rasman tasdiqlandi.

Ushbu bosqichning asosiy xarakteristikalar:

- **Litsenziyalash va kvotalar:** OTMlarga masofaviy ta'lim yo'nalishlari bo'yicha talabalar qabul qilishga ruxsat berildi. Bir qator davlat va nodavlat universitetlarida masofaviy bakalavriat va magistratura yo'nalishlari ochildi.

- **Infratuzilmani yangilash:** Internet tezligi yaxshilandi, OTMlarda zamonaviy studiyalar, prodyuserlik markazlari tashkil etilib, professional video-ma'ruzalar tayyorlash yo'lga qo'yildi.
- **EdTech startaplar:** Xususiy sektorda Coursera, Khan Academy kabi global loyihalarning o'zbekcha muqobillari va platformalari (masalan, Mohirdev, Astrum) paydo bo'lib, norasmiy va professional ta'limda masofaviy shaklni ommalashtirdi.

5-bosqich: Sun'iy intellekt va shaxsiylashtirilgan ta'lim (2026-yil va undan keyingi istiqbollar)

Bugungi kunga kelib (2026-yil), O'zbekistonda masofaviy ta'lim oddiy video-darslardan ancha ilgari, intellektual va texnologik ekotizimga aylanmoqda.

1-jadval. O'zbekistonda masofaviy ta'limni rivojlantirishning zamonaviy texnologik yo'nalishlari va yechimlari.

Rivojlanish yo'nalishi	Amaldagi texnologik yechimlar
Sun'iy intellekt (AI) integratsiyasi	Talabalarning o'zlashtirish darajasini tahlil qiluvchi va ularga mos individual o'quv trayektoriyasini taklif etuvchi AI-tyutorlar joriy etilmoqda.
Raqamli proktoring (Proctoring)	Imtihonlar shaffofligini ta'minlash uchun yuzni tanish va odamlarning xatti-harakatlarini nazorat qiluvchi avtomatlashtirilgan tizimlar qo'llanilmoqda.
VR va AR texnologiyalari	Tibbiyot, muhandislik va arxitektura yo'nalishlarida virtual laboratoriyalar orqali amaliy ko'nikmalarni masofadan masq qilish imkoniyati kengaymoqda.

Muammolar va kamchiliklar

Yutuqlarga qaramay, O'zbekistonda masofaviy ta'limni to'liq rivojlantirish yo'lida bir qator muammolar saqlanib qolmoqda:

- Metodik bo'shliq:** An'anaviy dars ishlanmalarini shunchaki PDF yoki video shaklga o'tkazish doim ham samara bermaydi. Masofaviy ta'lim uchun maxsus pedagogik dizayn (Instructional Design) mutaxassislari yetishmaydi.
- Akademik halollik:** Masofaviy imtihonlarda talabalarning bilmini xolis baholash va ko'chirmachilik (plagiat)ga qarshi kurashish mexanizmlari hali ham to'liq mukammallikka erishmagan.
- Ijtimoiy izolyatsiya:** Talabalar o'rtasida jonli muloqot, jamoaviy ishlash va tarbiyaviy muhitning yetishmasligi ularning ijtimoiy ko'nikmalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- O'zbekiston Respublikasining Qonuni.** "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni. - Toshkent, 2020-yil 23-sentabr.
- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.** "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni. - Toshkent, 2020-yil 5-oktabr.

3. **O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori.** "Oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'lim shaklini joriy etish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 559-son Qarori. - Toshkent, 2022-yil 3-oktabr.
4. **Beginqulov U.Sh.** Oliy pedagogik ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari. / Monografiya. - Toshkent: Fan, 2007. - 160 b.
5. **Taylakov N.I.** Uzlaksiz ta'lim tizimida axborotlashgan o'quv muhitini yaratishning ilmiy-pedagogik asoslari. // Ped. fan. dok. ... diss. - Toshkent, 2012. - 324 b.
6. **Zokirov F.M., Axmedov B.A.** O'zbekistonda masofaviy ta'limning shakllanishi: muammo va yechimlar. // "Pedagogika" ilmiy-nazariy jurnali. - Toshkent, 2021. - №4. - B. 45-52.